

KONEC REVISIONISMU

» Bolshevism is not an episode in Russian history. It is an organic disease of the Russian people. «

Nicolas BERDIAEV

I. *Naše národní iluze.*

Československý stát v období let 1918–1938 byl průmyslově vyspělý především proto, že počínaje josefinskou politikou byly země české koruny soustavně a plánovitě rozvíjeny jako hospodářské centrum rakouské monarchie. V tomto hospodářském mohutnění hrál vždy rozhodující úlohu německý kapitál a německá menšina, zatím co česká buržoasie se dlouho nemohla svým hospodářským či politickým vlivem rovnat silnějšímu soupeři. Rozpad rakouské monarchie a výsledky první světové války znamenaly rozhodující změnu, protože Češi získali politickou převahu jako vedoucí národnost nového státu a jejich finanční kapitál se s francouzskou pomocí mohl pustit do boje s německým, inflací ochromeným kapitálem. Ačkoli naši národní hrdosti se nelíbí zdůrazňování německé role při industrialisaci českých zemí, přece musíme uznat, že průmyslový potenciál první republiky nevytvořila česká buržoasie, ale že jej zdědila z rakouské monarchie v důsledku porážky centrálních mocností. Líčit průmyslový potenciál českých zemí jako pouhý výsledek pilné práce zlatých českých rukou a národní přičinnivosti spořivých a ctnostných Čechů je jen nacionální mýtus.

Druhá hlavní nacionálně česká legenda byla založena na přesvědčení, že Češi jako nejpočetnější složka mnohanárodnostního státu mají plné právo vládnout ve smyslu svých národních zájmů. Česká vládní většina uplatňovala chtě nechtě rakouskou tradici ovládnutí druhých národností, jenže ji nyní používala na ruby – proti Němcům, Slovákům, Ukrajincům a Maďarům. Národnostní problémy staré monarchie se tím nestaly snazší, tím spíše, že v rozporu s fakty byla z krátkodechého politického oportunismu vytvořena koncepce Čechoslovakismu, jež na Slovensku neměla téměř žádnou živnou politickou půdu.

Pojetí československé národnosti, vytvořené jako improvizace pro pařížskou mírovou konferenci, vyvolalo oprávněný slovenský nacionalismus, jež však čeští nacionalisté považovali pohrdavě za tutéž drotárskou víru, za jakou kdysi považovala rakouská šlechta ideály českého národního obrození. Zájem československého státu byl identifikován se zájmy československé národnosti, ale ve skutečnosti byl uplatňováním národní české myšlenky,

značně omezoval slovenskou složku a mírně diskriminoval Němce a Maďary. Osm milionů Čechů představovalo » českou státnost«, zatím co více než třímilionové menšiny Slováků a Němců představovaly spolu s Maďary a Ukrajinci početně zhruba stejnou sílu.

Za těchto podmínek byly politické poměry v první republice daleko méně stabilní, nežli jak se jevily ve světle obratné české propagandy o Masarykově demokracii. První republika byla skutečně ostrovem demokracie ve fašistickém a fašistoidním moři a sledovala liberální ideály západních demokracií. Ale světová hospodářská krise a růst fašismu zostřily politické rozpory menšin, takže první republika se ve třicátých letech nejevila jako idylický stát ani Slovákům, ani menšinám, ani milionové komunistické straně, ani nezaměstnaným. Češi však měli a mají sklon vidět v první republice měřítko ideálního politického zřízení, přičemž vlastní úzké nacionální zřeteli konfrontovali s ještě užšími nacionálními zřeteli Slováků a Němců, v nichž ovšem spatřovali separatismus (Slováci), irredentu (Maďari) a velezradu (Němci). S odstupem let a se zkušeností dějin bychom měli chápat naši českou nacionální omezenost a věcněji hodnotit legendární demokratismus, na němž jsme si vždy tolik zakládali, ale jenž v krisových situacích se projevil tak slabým, že byl třikrát bez výstřelu obětován – jako ideologická iluze, kterou patrně vždycky byl.

Druhá světová válka rozdrtila všechny základní české národní iluze a učinila Československo součástí ruské zájmové sféry. Nedostali jsme se do ní ani v únoru 1948 ani v srpnu 1968, ale v důsledku září 1938, v důsledku Mnichova a trvale zdůrazňované neochoty západních velmocí angažovat se jakkoli ve Východní Evropě. Se sverepou tvrdohlavostí odmítáme vzít na vědomí, že Západ nechtěl, nechce a nebude bránit demokracii ve Východní Evropě. Co se tedy jeví nám, Čechům a Slovákům, jako národní tragedie a zrada Západu na myšlence demokracie, vyplývá ve skutečnosti z mocenských zřetelů a z proměn světové scény, kterou nedovedeme pochopit v širších souvislostech. Máme sklon projektovat vlastní politickou krátkozrakost na své partnery, přátele či nepřátele a máme sklon líčit národní dějiny posledních padesáti let tak, abychom exkulpovali sebe, národ či představitele státu z jejich vlastních chyb. V této perspektivě se nejeví trojí krach československého státu, ztráta samostatnosti, demokracie a nakonec nezávislosti jako výsledek viny národa, politického zřízení či vlády, ale jako křivda dějin na spravedlivých. Zatím co oponenti českého demokratického nacionalismu, ať už to byli Němci, Slováci nebo komunisté, viděli dosti přesně slabiny českých sebeklamů, mezi Čechy národní iluze trvají jako pravdy, při čemž pochyby o těchto ilusích mají skoro svatokrádežný ráz.

Do ruské zájmové sféry jsme se nedostali ani pro chyby Beneše, ani pro předností Gottwalda, ani pro idealismus Dubčeka či realismus Husáka, ale

prostě v důsledku globálního řešení východoevropské scény na sklonku války. Celé desetiletí 1939–48 není ničím jiným, než postupnou inkorporací střední Evropy do nové situace, dané americkosovětským vítězstvím nad Hitlerem. Tradiční evropské demokracie byly přitom tak oslabeny, že byly neschopny efektivně intervenovat ve prospěch mírnějšího tempa společenských změn, evropských hodnot a demokratičtějších postupů. Před nezmenitelným faktem sovětské okupace východoevropských zemí byly všechny tahy demokratických politiků ve Východní Evropě odsouzeny předem k nezdaru, bez ohledu na to, že je Západ ideologicky podporoval. Ačkoli dnes bývá zdůrazňován fakt rozdělení světa v Teheráně, na Jaltě a v Postupimi, přece je pravdou, že tyto konference jen kodifikovaly faktickou skutečnost, že jedna polovina Evropy byla obsazena Západem, druhá SSSR. Svět nebyl rozdělen v důsledku diplomatických jednání na konferencích, ale v důsledku pohybu armád velmocí. Těžko říci, jakou roli – rozhodně podružnou – sehrály Rooseveltovy iluze o povaze sovětské moci a jeho politika na sklonku války. Mohlo obsazení Prahy Pattonem změnit další vývoj dějin? Sotva. Mohl nás zachránit Eduard Beneš jinou zahraniční politikou v letech 1943–1948? To už teprve ne.

President Beneš býval a je obviňován z různých stran a z různých důvodů, jako kdyby československá zahraniční politika mohla být jiná nežli byla, když na sklonku války se rýsovalo sovětské vítězství. Jako dobrý šachista, který dovede oceňovat situaci mnoho tahů dopředu, pochopil Beneš v roce 1943 (po Stalingradu a po Katynu), že Východní Evropa bude sovětskou mocenskou sférou a že emigrační vláda se může vrátit jen jako vláda prosovětská, nechce-li riskovat osud emigrace polské. Po Teheránské konferenci jednal Beneš ve shodě s tímto budoucím vývojem, jako prozíravý a zkušený diplomat, ale také s obavami, že zůstane sice v úřadě, ne však u moci. Ani president Beneš, ani Roosevelt a Churchill neměli možnost změnit rozhodnou vůli ocelového muže v Kremle, využít beze zbytku politicky vojensko-strategického postavení sovětských vojsk ve Východní Evropě. Koncovka šachové hry patřila Stalinovi.

Celková situace východoevropských států v období 1945–1948 byla jen vyjádřením nové mocenské reality v Evropě. V tomto tříletém intermezzu schválila koalice komunistů a nekomunistů dalekosáhlé reformy košického programu 1945 a odsun tří milionů obyvatel území obnovené republiky a institucionalisovala v ústavě zásady lidové demokracie. Zatím co v poválečné počáteční spolupráci liberálů a komunistů zanechaly podivuhodně groteskní dokumenty historii (Kytička blahopřání k narozeninám Gottwaldovi ze 23. listopadu 1946 je jedním z nejkrásnějších), pak počínající studená válka rychle zničila poslední iluze o tom, kdo vládne ve Východní Evropě. Zápas dvou světů a dvou bloků znamenal, že Benešova a Masarykova

zahraniční politika se ocitla v konečné krizi. Vnitropoliticky se od léta 1947 připravoval soumrak československé demokracie. Únor 1948 byl výslednou fází desetiletého vývoje, nikoli jen nevhodnou demisí parlamentních politiků, kteří věřili ve svobodné volby, zatím co jejich protivníci věřili v sovětské tanky a vlastní milice. Československá lidová demokracie jako policejní stát potvrdila, že geografická sounáležitost k Východní Evropě je daleko důležitější, než demokratické tradice minulosti. Beneš resignoval a uzavřel tím jednu etapu českých dějin. Dobrý šachista pozná bezvýhodnost svých tahů v koncovce a pozná, že je poražen dříve, nežli se ocitne v matu.

V následujících dvaceti letech se mohla udržet formální suverenita Československé republiky bez sovětských okupačních sil především proto, že československá vláda byla ochotna splnit všechny sovětské požadavky. V těchto podmínkách se obnovily staré české iluse o samostatnosti, svobodě a demokracii, iluse o tom, že český a slovenský lid může suverenně rozhodovat o státním zřízení a formách politického života bez ohledu na skutečnost, že je součástí sovětské zájmové sféry. Zatím co prostý pohled na mapu nutil každého ke krajní skepsi vůči možnostem nezávislého experimentu se socialistickou demokracií, jediní politici, kteří skepsi nesdíleli, byli představitelé českého reformního hnutí. Český národ a jeho mocenská elita se dali na cestu, která na krátko vzbudila světový obdiv. Bohužel, autoři nového politického programu nedokázali pochopit své vlastní sebeklamy jako reálnou hrozbu sovětskému systému a zůstali zajatci své vlastní iluse o suverenitě, socialismu, demokracii a svobodě ještě v hodinách sovětské invase, neschopni pochopit, že co se v Praze považovalo za politickou taktiku proti novotnovcům bylo v Moskvě bráno krajně vážně.

Československý revisionismus je tak dědicem našich národních ilusí, že patříme k Západu stejně, jako Západ k nám.

Fašistická a sovětská okupace nás po každé konfrontovaly s tvrdou realitou, že tomu tak není, že český národ se nemůže svým myšlením vymknout realitě Východní Evropy. Vstupujeme tedy do sedmdesátých let s jaksí hořkým vědomím paradoxního rázu dějin posledních padesáti let, jež byly konstrukcí a destrukcí národních ilusí, skvostným úsilím o obhajobu evropských humanistických hodnot navzdory realitě carsky asijských a fašistických států. Od r. 1648, od konce třicetileté války, kdy Komenský prosil na kolenou Eichenstiernu, aby nezapomněl na český národ v závěrečném míru dvou světonázorových táborů, až k dnešním rozhovorům velmocí, ožívá v nás vždy lehko naděje, že se zázrakem vymaníme z geografické determinace Východní Evropy. Reálný program můžeme naopak formulovat jen a jen proti této ilusi, proti dějinnému paradoxu a s vědomím, že nejlepší iluse jsou mrtvé iluse.

2. Iluze československého revisionismu.

» Stalin war keine Person, er ist eine überwandene Einrichtung. Sie war bisher hauptsächlich aufs innere Leben in Russland beschränkt, jetzt aber wütet sie penetranter und totaler als je in der neuen russischen Kolonie Tschechoslowakei. «

ERNST BLOCH, *Neues Forum*, Wien 1968, 176.

Úvod.

Co je revisionismus? Historicky vzato, termínu bylo používáno v německé sociální demokracii k označení názorů Eduarda Bernsteina, který se domníval, že Marxovy předpovědi přestaly na sklonku 19. století odpovídat ekonomickým skutečnostem kapitalismu a že tedy musí být Marxova doktrína revidována. Proti tomuto přesvědčení vystupovala tehdy sociálně demokratická levice orthodoxních marxistů, vedených Karlem Kautským. Pouze o dvacet let později byl však Kautský označen za hlavního revisionistu Lenina, protože Kautský, stejně jako Plechanov, nevěřil, že je možné uplatnit revoluční strategii v carském Rusku. O třicet let později bylo tohoto termínu použito proti Titově orientaci budování socialismu nezávisle na Moskvě, aby se konečně kruh uzavřel tím, že Mao dnes označuje za revisionistické sovětské vedení komunistického hnutí.

Revisionismus je tedy termín, který označuje v různých dobách velmi různé jevy a neexistuje nic takového jako kontinuita revisionistické ideologie či filosofie, prostě proto, že označení znamená vždy jen odchylku od rovněž proměnlivé a klikatě se rozvíjející orthodoxy.

» Boj s revisionismem « je v politické oblasti tak závažný, že tisíce politických vražd, poprav a procesů nad nevinnými lidmi vroubí cestu střetu revisionistů a orthodoxních komunistů. Racionální obsah těchto bojů je však nicotný, protože jsou jen vedlejšími zplodinami mocenských bojů. Hledat v nich logickou kontinuitu či posuzovat je nějakými normami autenticity Marxe je stejně marné, jako rozhodnout theologické spory mezi denominacemi a církvemi křesťanského náboženství. Sporné aspekty jsou totiž věci víry, takže racionální analýsa eo ipso selhává.

Paradox revisionistů je v tom, že zůstávají stát v půli cesty a nedokáží ani přijmout iracionální logiku víry a autoritu vůdce (Marx, Lenin, Mao, Castro, atd.), ani se nedokáží rozejít s tím, co jsou objektivní pravdivé rysy ideologie, nebo s tím, co za objektivní v ideologii ještě považují. Dogmatická iracionalita autorit vítězí nad » revisionisty « prostě proto, že kritici ideologie se musí čím dále více vzdávat ideologických premis a provádět skutečné kacířství, jakmile se dají na cestu racionálního přístupu k společenským problémům. Na druhé straně v ideologii racionální evidence nehraje velkou roli, protože kdyby tomu tak bylo, ideologie by přestala být falešným zrcadlem světa.

Revisionismus je prostě v sovětském pojetí to, co komunistická strana za revisionismus označí, při čemž označí to, co se jeví jako ohrožení státních zájmů SSSR. Další paradox je v tom, že heretičtí revisionisté jsou v podmínkách totalitní diktatury ipso facto v situaci, že musí předstírat orthoxii a svou revisi prezentovat jako autentický výklad původní doktríny (Marxe, Lenina). Každá ideologie je dogmatická a musí takovou zůstat, protože v tom je její síla.

Rozhodující nová iluze mocenské elity, která navázala po roce 1948 na dřívější iluze, bylo rozsáhlé chápání komunistické ideologie jako nástroje

společenské přestavby. Většinou přitom unikala ze zřetele rozhodující skutečnost, že nejde o ideje, ale o politické mocenské konflikty, které mají a la longue za cíl úplné ovládní země sovětskými poradci. Ať je to jakkoli paradoxní, touto novou realitou padesátých let bylo asi nejvíce překvapeno vedení komunistických stran východoevropských zemí, které také v procesech zaplatily krvavou daň za první projevy otevřeného či skrytého » revisionismu «.

V letech 1945-1953 byl za revisionismus považován takový politický kurs, který se snažil aplikovat marxismus na podmínky té které země. Ačkoliv byla otevřeně hlášána a schvalována teorie specifických cest k socialismu, její hlasatelé skončili většinou na popravišti, pokud nepochopili, že stalinská mocenská elita nebude tolerovat žádný vývoj, který by se opíral o jinou rozhodující realitu než přítomnost sovětské armády. Proto se hlavním obětí beránkem stala Jugoslávie, ačkoliv právě tam byl po válce revoluční marxismus nejsilnější. Sama myšlenka nezávislé aplikace marxismu na podmínky země, vedené komunistickou stranou, byla učiněna heresí číslo jedna. Platilo se za ní krví. Specifické cesty k socialismu byly pohřbeny v praktické politice v období velkých procesů ve Východní Evropě, zatím co teorie vegetovala o něco déle.

V Chruščevově období (1953-1964) šlo o sovětskou hegemonii ve východní Evropě a proto hlavní destalinisátor utopil v krvi maďarskou revoluci, jakmile hrozilo nebezpečí že země půjde vlastní cestou. Již tehdy se ukázala komunistická strana rozhodující kontrarevoluční silou, protože neváhala rozstřílet Budapešť a potlačit generální stávkou svých třídních bratří. Poválečný status quo daný okupací Východní Evropy byl považován za nezměnitelný, bez ohledu na ideologický humbuk destalinisace, vydávaný ideology mylně za návrat k tvůrčímu marxismu a za obrat v dějinách marxismu a SSSR.

Iluze destalinisace vyvolala ale velké naděje. Československé politiky se však téměř nedotkla, takže ani v ideologii, umění a filosofii nemohly na sebe vzít nové tendence výraznou tvář. Pokud ekonomické poměry umožňovaly politiku snižování cen, nemohly se pokusy o československou destalinisaci projevit jinak nežli tím, že se v kultuře začaly tolerovat dříve zakázané směry, autoři, knihy, filosofie.

Tak vznikla opravdu specifická československá situace, že západní kultura měla otevřené dveře na pražských scénách, v nakladatelstvích a vědeckých institutech, při čemž se zdůrazňovalo, že marxismus musí inkorporovat nejen výsledky přírodních věd, kybernetiky a psychoanalysy, ale dokonce i hlediska fenomenologie, existencialismu či tomismu. Marxismus začal být pojímán jako otevřený filosofický systém, jenž vstupuje do dialogu s křesťanstvím, západní filosofií a sociologií, při čemž dosti neorganická my-

šlénka patronace marxismu Hegelem, Sartrem, Heideggerem nebo Janem XXIII. se zdála být oním novým otevřením cest k ideologickému překonání marxismu, ačkoli rámec ideologického eklekticismu byl sotva překročen.

V Brežněvově éře se tento ideologický revisionismus ještě rozšířil, jakkoli byl úředně potlačován. Ačkoli se nijak nezměnila rozhodující politická situace, jež SSSR umožňovala a umožňuje hegemonii ve Východní Evropě, ideologická resistence vůči mocenskému aparátu trvale rostla. Kontinuita myšlenek specifických cest a destalinisace vytvořila tak – víceméně nechtěně – poslední ilusi revisionismu – ilusi státní suverenity a nezávislosti komunistických stran.

Okupací Československa padla představa, že jakkoli slavnostně vyhlášené postuláty ideologického rázu mají jakoukoli cenu a že by snad mohly být respektovány v mocenském sporu.

Stejně jako SSSR nedbá staré zásady »pacta sunt servanda«, kdykoli mocenský zisk činí výhodné rušení mezinárodních smluv, tak nyní tatáž zásada byla použita ve stycích komunistických stran, aby se tak východoevropské národy dozvěděly, že suverenity jejich států je jen fikce. Všechny tři iluse, jež vytvářejí ideologickou kontinuitu »revisionismu« mají tedy jednoho společného jmenovatele: přeceňují význam marxistické ideologie jako revoluční teorie vytváření sociálně spravedlivé společnosti a přehlížejí rozhodující faktor – zájmy sovětské mocenské elity na bezpodmínečné hegemonii ve Východní Evropě. Všechny tři hlavní krizové situace ve dvacetiletém vývoji východoevropského marxismu – politické procesy padesátých let, potlačení maďarské revoluce a okupace Československa – byly vždy konfliktem původních ideálů sociální revoluce s tvrdou skutečností sovětských tankových divisí. V jakési příšerné dialektice historie se stal Sovětský Svaz a jeho mocenská elita rozhodujícím faktorem pro potlačení sociálně revolučních idejí i hnutí, rozhodující oporou kontrarevoluce. Všechny tři základní iluse – iluse specifických cest, destalinisace a suverenity – končí základní mocenskou realitou – nasazením teroru a tankových divisí. Končí porážkou myšlenky pod pásy pancéřů, vítězstvím třídního zájmu byrokratických elit nad zájmy národů, většiny obyvatelstva, dělníků a inteligence. Konflikt ideje a moci vystoupil třikrát za dvacet let v tak krutě názorné podobě, že víra v revisionismus, v reformovaný marxismus, v ideologii sociální rovnosti, v humanistické postuláty, se prostě nesnáší s politickou skutečností. Musí vést vždy znovu a znovu ke krachu, pokud se kdokoli bude domnívat, že může obejít základní skutečnost, že východoevropský socialismus vznikl jako výsledek sovětské okupace, že stojí a padá se sovětskou militaristicko-byrokratickou mocenskou elitou.

Revisionismus je teoreticky a prakticky mrtev, protože jeho ilusivní východoevropský ráz nelze přehlédnout. Jen pokud považujeme ilusi za pravdu, můžeme se pro ni obětovat, bojovat v jejím jménu a věřit jí – jako pravdě. Pochopíme-li nereálný ráz iluse, je to bolestné poznání sebeklamu, ale je to zisk v hledání pravdy.

Pražské revisionistické pokusy v oblasti ideologie končí stejně na písku, protože nyní víme, že není ani konsistentní ani déle možné, tvářit se, jako bychom rozvíjeli marxismus, když prostě se jen a jen snažíme legalisovat kulturní kontakty se západní Evropou, ony kontakty, které reakční slavjanofilové považovali a považují za zradu na matušce Rusi.

Teoreticky je inkonsistentní slučovat marxismus s křesťanstvím, existencialismem nebo fenomenologií, protože tyto tendence jsou jen letálními mutacemi marxistické ideologie a jsou jen výrazem lokální potřeby východoevropských intelektuálů smířit ideologicky nesmiřitelné: Východ a Západ. Je jistě zajímavé pro protestantské teology, slyšet východoevropské marxisty líčit Ježíše jako kandidáta, zralého ku členství v komunistické straně – a je neméně vzrušující sledovat husserlisaci Marxova odkazu, ale tyto bizarní myšlenkové tvary nemohou bohužel vést k pochopení reality. Tím méně k jednání.

Naopak: k vědomí o pravé povaze společenských vztahů ve Východní Evropě, v SSSR a ve dnešním světě vede ona orthodoxní cesta vědy – tatáž, kterou kdysi sledoval Marx – jež analyzuje mocenské, třídní, skupinové ekonomické zájmy a vztahy a vidí v politických aktech mocenských elit výraz těchto zájmů. Takovouto analýsu, jež je v podstatě uplatněním Marxovy metodologie na kvalitativně odlišnou společnost, než byla ta, kterou on kdysi analysoval, nelze nahradit žádnými týmy, které povyšují všední technokratické iluse na vědecká východiska z krise. Tito noví Baťovci se snaží s vážnou tváří inkorporovat do marxismu právě ona hlediska, která nahrazují pronikavou třídní kritiku funkcionálními hledisky byrokratické manipulace a vytvářejí tak falešné vědomí technokraticko-byrokratické elity o ní samé, aby tak vytvořili východoevropské společnosti klasickou přijatelnou ideologii v původním smyslu falešného vědomí, když reálné vědomí o této společnosti je trvale vyloučeno z možného předmětu odborného zájmu státně koncesovaných filosofů, sociologů a ekonomů. I v těchto oblastech se revisionismus proměnil v ryzí ilusi, inkompatibilní s pravdou.

Revisionismus je vždy problematickou doktrínou, protože reviduje ideově minulé představy, pojmy, myšlenky, cíle, při čemž právě v nich – nikoli ve společenské a myšlenkové realitě – vidí měřítko pravdy, správnosti, orthodoxie. Myšlenkový pokrok nelze nalézt reinterpetací starých doktrín, ale jen myšlenkovou reprodukcí daných poměrů. V tom je rozhodující

rozdíl mezi vědeckým a jakýmkoli ideologickým, to jest ilusivním přístupem ke společenským problémům. Revisionismus vždy předpokládá, že pupeční šňůra k orthodoxii není přerušena, protože jinak by nebylo důvodu definovat nové doktriny jako revise starých. Revisionismus není ani obnovou ani rozvíjením marxismu, byl a je ideologickou (to je ilusivní, falešnou) myšlenkovou reprodukcí stavu východoevropských zemí, v nichž myšlenka sociální revoluce byla nahrazena sovětskou okupací. Je klasickou ideologií (to jest falešným vědomím) mocenské elity těchto neokoloniálních zemí a jejich částečných i podstatných konfliktů s šovinismem třídně identické mocenské elity mateřské (imperialistické) země, Sovětského Svazu. Revisionismus byl, je a zůstane nevhodným myšlenkovým rámcem pro každý budoucí zájmový konflikt ve Východní Evropě. Rozpad revisionismu je podmínkou osvobození východoevropských zemí z neokoloniální soustavy a také podmínkou rozvoje socialistické demokracie, jež je velikou pravdou našeho století. Tím silnější, čím je nezávislejší na ilusích, jež veliké myšlenky vytvářejí právě proto, že jsou tak závažné a že překračují horizont reality.

3. Rozpad československého revisionismu.

« Obviňovati druhé v nehodě jest způsob člověka ne-
vzdělaného ... Byla by to tedy od nás tupost, kdybychom
ve svých pohromách obviňovali jiné a na ně si stěžo-
vali; naproti tomu je začátkem moudrosti, jít sami do
sebe a žalovat na vlastní nedostatky kajfenosti ... a na
vlastní netečnost, neboť – musím to doznat – ne-
dbali jsme o sebe, ale chceme, aby jiní vedli naši při za naši
nečinností ».

J. A. KOMENSKÝ, *Dopis Oxenstiernovi*, 1. listopadu 1648.

První stupeň emancipace reformních komunistů od ilusí pražského jara bude snaha representovat československý experiment jako nezdar, zaviněný nikoli jimi samými, politickými a teoretickými chybami tuzemského revisionismu, ale jako zradu Západu i Východu, Severu i Jihu na morální superioritě československých komunistů. Je snadné obviňovat z vlastních nesnází celý svět a místo politického programu nabídnout morální rozhořčení, protože poražený vždycky považuje vítěze za morálně inferiorního. Sebeklam a ješitnost brání poraženému přiznat a pochopit vlastní omyly, takže vina za katastrofu se projektuje na venek a praví vinníci okupace jsou exkul-pováni právě okupací samou. Navíc brání právě komunistům sveřepost vlastního dogmatu, fenomen víry v tom, aby se vzdali mylné ideologie, prostě proto, že pod jejím praporem bylo prožito příliš mnoho, než aby

vůbec mohla být opuštěna. Tak si právě reformní komunisté (revisionisté) znesnadňují pochopit, že revisionismus je prostě omyl, daný geografii Východní Evropy a specifickým vývojem Jugoslávie a že v kritické situaci vždycky zkrachuje, protože závisí na mocenské blahovůli Moskvy. Rozchod s revisionismem je zároveň rozchodem s velkou nadějí. A protože rozejít se s emocemi nezávisí na jasnosti myslící hlavy, ale také na logice srdce, je rozchod s ilusí krajně nesnadný.

Emancipace od omylů revisionismu znamená pochopit, že nezdár československého experimentu se netýká jen politiky, ale také teoretických předpokladů, o něž se demokratisace opírala. K tomuto stupni emancipace směřuje teď Garaudy a Fischer, směřoval Lukács a snad další reformisté. Výsledek může být jen jeden: opuštění základních premis humanismu ve prospěch demokratického socialismu, jenž může být při tom třeba radikálně a internacionalisticky laděn. Proces emancipace od neostalinské teorie a praxe bude spíše rozpadem ilusí nežli konstrukcí perspektiv. Reformní komunisté (revisionisté) nemají alternativ: buďto musejí jít v demokratisaci důsledně dál a opouštět premisy leninismu, nebo být konsekventní a učit se červenou knížku pěkně nazpaměť. Mezi těmito teoretickými póly je dost prostoru pro manévrování, inkosistence a kompromisy, ale v politice není polovičatost možná.

Tato fáze emancipace od sovětské ideologie je nesnadná i proto, že ten, kdo jí prochází, objevuje sám sebe jako zajatce polopravd, které považoval za nedotknutelné. Objevuje, že revisionismus je zrcadlový obraz stalinismu, je to jeho doplněk. Kdo se neemancipoval od revisionismu, je stále chtě nechtě obětí doktriny genia teroru. *Le mort saisit le vif.*

Rozpad československého revisionismu je velmi závažným ideovým procesem a navzdor zdánlivé nepraktičnosti, akademičnosti a odtažitosti od konkrétního utrpení lidí v okupovaném československu, je přece jen tím nejdůležitějším, co můžeme nabídnout místo levného rozhořčení nad sovětskou politikou. Radikálně desilusovaní lidé mohou být přesní politikové, zatím co emoce jsou vždycky na překážku při praktickém jednání. Teorie je kondensovaná pravda a chytrá hlava má stále šanci na výhru i oproti daleko silnějšímu nepříteli, pokud je nepřítel maten svými ilusemi, emocemi a ideologií. Analytický, racionální přístup k politice je schopen rozložit ideologické předpoklady. Revisionismus přestává totálně platit, jakmile je vystaven racionální kritice v ekonomii, filosofii, sociologii, protože se ukazuje, že teoreticky se revisionismus snaží sloučit ideologické postuláty s moderní vědou, což je nemožné.

Maximem pražského reformního komunismu (revisionismu) byla inkorporace různých vědeckých výsledků nebo celých odvětví (kybernetika, psychoanalýza, genetika) do » marxistické « ideologie. Avšak problém, zda

nějaký vědecký výsledek lze inkorporovat do vládnoucí ideologie je problémem pouze pro toho, kdo předem přijímá partajní ideologie, protože vědecké poznatky trvají bez ohledu, zda je ideologie přijímá či zamítá. Revidování marxismu bylo a je na místě ve Vých. Evropě i v SSSR, ale mimo sféru monopolní vlády sovětské ideologie nemáme žádný důvod, abychom presentovali heresi jako pravdu humanisty Marxe, abychom zdůrazňovali mladého Marxe proti starému Brežněvovi.

Rozhodující zdroj ideologie a pramen její síly tkví konec konců ve způsobu myšlení o realitě. Má gnoseologické kořeny. Dialektika jako logika rozporů, jako teorie pohybujících a měnících se jevů vytváří předpoklady pro onu proměnu empirické reality, která dovolí vylíčit totalitní diktaturu s koncentračními tábory jako vyšší stupeň svobody a organizace lidské společnosti, zatím co reálné svobody a lidská práva jsou stigmatisována jako buržoasní přežitky a zavrženy jako totalitní nástroje represe. Tyto krkolomné lži jsou v logice víry zcela konsistentní, jednak proto, že nemohou být verifikovány, jednak proto, že realita Západu je měřena ideálem komunismu a objevuje se za všech podmínek jako inferiorní, kdežto realita komunismu je vždy považována za ztělesnění ideje, ideálu. Ztělesnění třeba nedůsledné, ale vždy kvalitativně, řádově odlišné od ne-komunistických společností.

Ideální společností je už od dob Platona vždy jen ta totalitní diktatura, v níž vládnou věřící v ten který ideál, v níž se realizuje myšlenka – bohužel vždy jen myšklénka vládce bez ohledu na souhlas ovládaných. Toto pojetí je neslučitelné s demokracií, pluralitou hledisek a kompromisy skupinových zájmů, protože ideál je ex definitione tyran, nesnášející kompromisy.

Překonání ideologického myšlení v našem případě znamená, že musíme ostřeji diferencovat mezi sociálními ideály, jež daly vznik velkému světovému socialistickému hnutí a mezi realitou dnešních tak zvaných socialistických států. Musíme uznat, že transformace původního ideálu marxistického i nemarxistického socialismu došla tak daleko, že v žádném případě nemůžeme opresivní, elitistické, byrokratické mašinerie totalitních diktatur považovat za realizaci původních idejí sociální rovnosti, svobody a beztřídní, bezstátní organizace svobodných výrobců. Jakmile však uznáme, že ruská degenerovaná revoluce a její satelité nepředstavují vyšší stupeň společenského systému, pak musíme uznat, že je problematické hájit dále ideologicky motivované přesvědčení, že ryzí Marxův ideál nebyl uskutečněn, že humanitní základ Marxe není dotčen sovětskou realitou a že východiska dále máme hledat v mladém Marxovi či starém Engelsovi. Jakmile sledujeme vývoj evropského kapitalismu posledních sta let, pak je relevantní otázka, k jakým důsledkům toto myšlení vedlo tam, kde bylo uskutečňováno a nikoli otázka, zda mladý Marx byl humanista nebo ne. Jinými slovy, po konfrontaci reality s ideologií musíme diferencovat mezi oběma a uznat, že ideál Marxe byl natolik transformován Leninem a Stalinem, že ve své původní formě neexistuje, ale že naopak z transformovaného ideálu zbyl titanský aparát byrokratisované moci. Věřit dále v čistý ideál Marxova humanismu, nedotčeného realitou sovět-

ského systému, to je sektářské východisko » revisionismu « ,jež se uchyluje ke starému ideologickému triku – k víře v ideál, nedotčený praxí. Nemusíme se vzdát ideálu sociální spravedlnosti a snad ani Marxova ideálu, ale musíme se vzdát marxismu jako ideologie, protože bez rozchodu s ideologickou falsifikací Marxe nelze uskutečňovat socialistickou politiku.

Máme tedy vyvozovat ideologické důsledky ze sovětské okupace a máme revidovat revisionistické předpoklady reformního komunismu? Máme znovu upravovat ideologii, aby souhlasila s fakty? Není k tomu důvod, víme-li, že nejlepší ideologie je žádná ideologie. Věda, fakta a objektivní realita o mocenských předpokladech totalitní diktatury jsou dostatečnou teoretickou výbavou k demokratizačnímu procesu zítřka, v němž nám snad už nebudou překážet revisionistické iluze o Sovětském Svazu, komunistických stranách a mocenských elitách. Zatím co revidování revisionistických a národních ilusí je snadné, rozložit systém totalitní diktatury a transformovat ji je krajně nesnadné, také proto, že nová mocenská elita lehce přijme revidovaný marxismus, bude-li jí dávat nové možnosti přijatelnějších forem diktatury s » lidskou tváří « , aniž by rušila svůj mocenský monopol.

Rozpad československého revisionismu a vytvoření jakési varianty československé politiky sedmdesátých let jsou spojitě nádoby a budou probíhat simultánně. Zároveň tento proces může přinést něco rozumného, protože v současných podmínkách světové politiky povede rozchod s pověrami revisionismu k radikálním filosofickým závěrům alespoň v rozhodující oblasti: v otázce smyslu revoluce, v názoru na nového člověka a na odcizení v socialismu.

» Nový člověk « byl stalinský mýtus, který byl silně zdůrazňován v padesátých letech v přesvědčení, že se změnou společenských poměrů se změní i podstata člověka. Jedním z nejdůležitějších závěrů o sovětské revoluci je však téměř nesporný důkaz, že ani revoluce, ani válka, ani blahobyt, ani teror nemění podstatu člověka. Není-li však možné změnit člověka od základu, pak je smysl revoluce velmi problematický, protože revoluce je právě hlásána v přesvědčení, že změna společenských poměrů je nástrojem ke zlepšení podstaty člověka. Jestliže existuje nový komunistický člověk, pak musíme říci, že je horší, než ten starý člověk. Stalinský mýtus o novém člověku vymizel z literatury i ze společenských věd v šedesátých letech a lze říci, že jej dnes sotva kdo bere vážně.

Mýtus o novém člověku předpokládá, že bylo překonáno odcizení, jež však existuje v každé průmyslové společnosti. Co je charakteristické pro východoevropské země, to je skutečnost, že odcizení je pocítováno především ve své politické podobě, to jest jako nedostatek lidských a občanských práv. Lidem se čím dál tím více zdá – ne zcela správně –

že za odcizení moderních mas může jen politické zřízení, systém, režim, neschopnost vlád nebo jednotlivců. Ale kořeny jdou hlouběji. Díky starému mýtu, že lid vděčí za vše straně a vládě, nyní tentýž lid ze všeho stranu a vládu obviňuje a stále výrazněji usiluje o překonání odcizení právě politickými prostředky, změnou politického systému, likvidací teroru. Režim musí reagovat zostřením represe, tendencí k neostalínismu, k obnově vlády tvrdé ruky. Pokud není politická oposice v podmínkách totalitních diktatur vůbec možná, pohybuje se politická nálada trvale mezi apatií a vzpourou, při čemž nepředvídané výbuchy odporu jsou stejně nepochopitelné jako následující apatická vlna po represivním opatření. V této dialektice masových emocí, lhostejnosti a vzpoury se představitelé režimu cítí stále nejistěji a nervosněji, protože někdejší podpora sociálně radikálního programu zcela zmizela a odcizení občana a systému nepřetržitě roste.

Po padesáti letech zkušenosti s ruskou revolucí a po více než sto letech zkušeností s marxismem se smysl revoluce stává stále spornějším, protože v moderních průmyslových společnostech se původních cílů revoluce nedá vůbec dosáhnout krátkodobými politickými převraty elit, ale jen dlouhodobými transformačními procesy, jež mohou a musí proměnit struktury společností, ne jen vlády a politických institucí. Na druhé straně není nic aktuálnějšího a nezbytnějšího nežli politická revoluce proti opresivním totalitním diktaturám sovětského typu, socialistická revoluce v pravém slova smyslu, jež by vedla a byla identická se socialistickou demokracií. A s jakýmsi paradoxem se tak dějinný vývoj vrací k onomu autentickému Marxovi, jenž byl tak dlouho předmětem revisí, až konečná revise revoluční doktriny překoná oba póly rozporu » ortho-doxie « – revisionismus i dogmatismus, jako ideologické přízraky devatenáctého století v kosmickém věku.

Pražské jaro bylo první fází demokratické revoluce na půdě » socialistické « společnosti. Bylo historicky neobyčejně závažným pokusem o socialistickou demokracii, o rozvoj socialistické revoluce ve smyslu evropského, marxistického humanismu. Pokus ztroskotal proto, že představitelé reformního komunismu se neodvážili spojit demokratisaci se spontánním masovým hnutím. V kritických situacích nedokázali překročit technokraticko-byrokratický ráz reformu, protože intelektuálové nedokázali vytvořit prakticky účinnou akční jednotu dělnické třídy a inteligence a konečně proto, že masové iluze o charakteru a reálné historické roli vedoucích představitelů komunistické strany (včetně národních hrdinů) znemožňovaly prohlédnout podvodnou hru demokratizace v pojetí aparátu KSČ a nahradit ji reálným rozvíjením socialistické demokracie právě proti té politické elitě, která demokratisaci vždy znovu lámala vaz. Jako začínají nové války tam, kde staré přestaly,

tak začínají nové zdařilé revoluce tam, kde nezdařené ztroskotaly. Základní problém československé budoucnosti je likvidace kolaborantského neostalin-sko-neofašistického režimu, provedení demokratické revoluce na půdě socialistického společenského zřízení, uskutečnění socialistické demokracie jako politického svazku dělnické třídy a inteligence proti mocenské elitě okupačních kolaborantů. Budoucnost Československa je předurčena nezbytností provést demokratickou socialistickou revoluci jako strukturální změnu hospodářského zřízení, politického režimu a míry lidských práv.